

ALGIRDAS JULIUS GREIMAS — MITOLOGINIŲ TEKSTŲ AIŠKINTOJAS

BRONISLAVA KERBELYTĖ

Lietuvių mitologijos studijoms skirtos knygos „Tautos atminties beiėskant“ pratarmėje A. J. Greimas teigia, kad „į kiekvieną užregistruotą mitinį faktą reikia žiūrėti kaip į integralinę dalį platesnės visumos, į kurią jis įeina. Kiekvienas mitinis objektas ar epizodas turi būti pretekstu išdirbti hipotetinį modelį, galintį išaiškinti ne tik tą objektą ar epizodą, bet ir kitus su juo surištus reiškinius“¹. Tad minėtoje knygoje paskelbtose studijose A. J. Greimas remiasi įvairių žanrų tautosakos tekstais, etnografiniais aprašais, kalbos faktais ir t.t. Su šiuo tyrinėjimo principu negalima nesutikti: įvairiarūšės liaudies kultūros semantinis vientisumas nekelia abejonų; jis leidžia tikėtis, kad skirtingų kultūros sričių bei žanrų faktai gali vieni kitus papildyti bei paaiškinti.

A. J. Greimas ne kartą pasisako taikąs „vertikalaus skaitymo“ principą, kurį paaiškina taip:

“< ... > bandoma ją [pasaką] skaityti, < ... > ieškant reikšmių, glūdinčių po paviršutine teksto antklode. Šitoks skaitymas iš esmės niekuo nesiskiria nuo poemos išsiaiškinimo, nuo psichoanalisto noro suprasti savo pacientą ar nuo kryžiažodžių sprendimo“².

Šis principas taip pat nesukelia jokio noro prieštarauti; jis primena ir mūsų taikomą tekstų loginės—semantinės analizės būdą³. Visiškai sutinkame ir su ta pastaba, kad „mitologija < ... > gali ir turi būti skaitoma ir išaiškinama ją organizuojančios vidujinės sistemos, o ne iš išorės pasiimtų apriorinių kategorijų pagalba⁴. Vis dėlto čia norėtume pridurti, kad netikslus vidujinės sistemos sudarymas gali suvaidinti apriorinės schemos vaidmenį.

Apie kiekvieno autoriaus metodologijos patikimumą geriausia spręsti ne iš principų deklaravimo, o iš jų realizavimo. Tad mes akivaizdžiai paseksime, kaip A. J. Greimas interpretuoja naratyvinį tekstą, ir pamėginsime tą patį tekstą interpretuoti. Pasirenkame vieną pavyzdį — A. J. Greimo labai detalai analizuojamą kūrinių apie Sovijų. Šis kūrinys XIII a. buvo įterptas Joano Malalos Antiochiečio chronografo vertiman į rusų kalbą⁵. Šį kartą apsiribosime siužetu, kuriame aiškinama, kodėl buvo įvestas mirusiųjų deginimo paprotys, o prie jo pridėtų metraštinių pastabų apie senovės lietuvių dievus neliesime.

Remdamasis sintaksiniu kriterijumi, vadinamąjį Sovijaus mitą A. J. Greimas padalija į dvi dalis, pirmojoje išskiria du segmentus: „a) herojaus pasiruošimą žygiui (šerno nukovimą), b) patį žygį — įžengimą į

pragarą"⁶. Prie šių segmentų šliejasi teksto dalis, kurioje komentuojamos Sovijaus apsilankymo pragare pasekmės, arba teologinės reformos aprašymas. Sakoma, kad segmentacija atitinkanti "klasišką žodinės literatūros naratyvinę organizaciją, pagal kurią pasakojimas dalinamas į tris herojų apibūdinančius epizodus: jo kvalifikaciją, jo žygdarbį ir pagaliau glorifikaciją"⁷.

Teksto segmentavimas rodo, kad A. J. Greimas vadovaujasi prielaida, jog kūrinio struktūros elementai išdėstyti viena linija, visuose elementuose vaizduojamas tas pats herojus. Folkloro tekstuose tokios linijinės trijų elementų struktūros iš tikrųjų randamos. Jos būdingos kūriniams, kuriuose vaizduojami idealizuotų herojų žygiai. Pavyzdžiui, pasakose apie slibino nugalėtoją (AT 300) bei karalaičių vaduotoją (AT 301A) pirmame elemente parodomas herojaus ypatingumas (pvz., vaikiškuose žaidimuose pasireiškianti ncpaprasta jėga) arba jame vaizduojama, kaip herojus gauna pranašumą (randa jėgą teikiančią diržą, gauna žvėris pagalbininkus ir pan.), antrame elemente šis herojus atlieka kitiems neįmanomą žygdarbį, o trečiame jis pripažįstamas bei apdovanojamas. Tačiau daugelis minėtų ir panašių pasakų variantų turi sudėtingesnę arba net paprastesnę siužeto struktūrą. Naratyviniams folkloro kūriniams ne mažiau būdingos nelinijinės struktūros; skirtinguose to paties kūrinio elementuose personažai keičiasi vaidmenimis, t.y. segmentuojant būtina nustatyti, kas yra kiekvieno elemento herojus, su kuo jis susiduria, kaip pasikeičia jo ar antipodo būseną. Segmentuojant kūrinius, svarbu laikytis stabilių taisyklių ir visų pirma remtis tekstuose esančia informacija, o ne noru surasti tam tikrą "klasišką" struktūrą.

A. J. Greimo pasiūlyta teksto segmentacija bei segmentų pavadinimai mums kelia abejonių: šerno medžioklė ne vaizduojama, o tik konstatuojama, "įžengimą į pragarą" sudaro ne vienas elementas. Segmentuosime kūrinį apie Sovijų, išskirdami jame *elementarius siužetus* (ES), t.y. tokius teksto fragmentus, kuriuose vaizduojamas vienas herojaus susidūrimas su kitu personažu ar objektyviomis sąlygomis, siekiant vieno tikslo⁸. Išrašysime ES atitinkančius teksto fragmentus originalo kalba, vertikaliais brūkšniais atskirdami ES pradinę situaciją, svarbiausią akciją ir ES rezultatą. Apačioje pateiksime taip pat suskaidytą fragmento vertimą į lietuvių kalbą⁹; numanomus žodžius ar galimas interpretacijas vertime rašome laužtiniuose skliaustuose:

1. Совий бе человек уловившу ему дивный вепрь | иземъж из него девять селезниц и власт е испечи роженым от него детем. Опемъж изедшим е. | Разгневався на рождшихся от него детей.

Buvo žmogus Sovijus / [kadaise] Sovijus buvo žmogus. Kai jis pagavo nuostabų [laukinį / dievo] šerną | išėmė iš jo devynias blužnis ir atidavė

jas iškepti jo pagimdytiems vaikams. Kai tie jas suvalgė | supyko ant iš jo gimusių vaikų.

2. — | Покушашеся снити в ад. Осмерыми враты не возмог. —

[Sovijus nevalgęs blūznių] bandė nužengti į pragarą — per aštuonerius vartus negalėjo [įeiti.] | [Sovijus prie pragarų].

3. — | девятими хотение свое уполучив некоторому роженому от него рекше сыну его сказавшую ему поут. | —

[Sovijus prie pragarų] | per devintus [vartus] savo norą įvykdė, vienam iš jo pagimdytų, tariant sūnui, parodžius jam kelią. | [Sovijus pragare].

4. — | Отцу же его вечерявшю с ним, сотвори ему ложе и погребѣ в земли. На утре въпроси его вставшима, добро ли покоище имел еси. Оному ж възопившю, ох, червми изедем бых и гады. Папыж на утрии створи ему вечерю и вложил его во скришу древяну и положил и (спать). На утрие въпроси и огьм рече яко бчелами и комары многими следен бых, ух ми, яко тяжко спях. Папыж наутрие створив краду огньши и връже и на огнь. На утрие же въпроси его, добре ли почил еси. Ономуж рекшю яко детищ в колыбели сладко спях.

[Sovijus pragare] | O kai jo tėvas pavakarieniavo su juo, pataisė jam guolį ir užkasė į žemę. Rytą paklausė jį, kai [abu] atsikėlė: „Ar gerą poilsį turėjai?“ Kai jis šaukė: „Ach, aš buvau kirminų ir gyvačių ėdamas!“ Kitą dieną vėl paruošė jam vakarienę ir įdėjo jį į medinę skrynią ir paguldė (miegoti). Rytą paklausė jį, ir tas pasakė, kad bičių ir uodų daugybės buvo kandamas: „Aiman, kaip sunkiai miegojau!“ Vėl kitą dieną sukrovė didelį ugnies laužą [aukurą] ir įmetė jį į ugnį. Rytą paklausė jį: „Ar gerai išsėjaisi?“ Kai tas pasakė: „Kaip kūdikis lopšyje saldžiai miegojau“.

Pabaigoje pridėtas samprotavimas apie „velnio pagundą“, kurią „įvedė į lietuvių gentį ir į jotvingių, ir į prūsų, ir į jemių ir lybių [gentį] ir daugelį kitų kalbų [genčių], kurios sovica vadinamos“. Čia išskiriame du teiginius:

1. < ... > Мняше и душам своим суша проводника в ад, Совья < ... >

[Tos tautos] mano Sovijų esant jų sielų vedliu į pragarą.

2. Иж и ныне мертва телеса своя сжигают на крадах < ... >

Ir dabar savo mirusių kūnus degina ant laužų [aukurų] < ... >

Segmentuodami kūrinio siužetą, mes praleidome vieną sakinį: „Братии же его негодовавшим на нь упросися у них дошед взышу отца своего и прииду в ад“ — Kadangi broliai užsirūstino ant jo, išsiprašė jų: „Nuėjęs surasiu savo tėvą ir nucisiu į pragarą“. Prie šio sakinio mes grįšime vėliau, kai išsiaiškinsime išskirtų EŠ interpretacijos galimybes. Kol kas jo vieta struktūroje neaiški. Reikia pripažinti, kad analizuojamame kūrinyje yra ir daugiau neaiškių vietų, nes senovės raštininkas vietomis siužetą sutraukia, beveik nevartoja skyrybos ženklų, dažnokai žymi personažus įvardžiais.

Interpretuodamas pirmąjį teksto segmentą, pavadintą "herojaus pasiruošimas žygiui (šerno nukovimas)", A. J. Greimas pateikia gana gausius folkloro duomenis, liudijančius apie kuilio ir blužnies mitinį įprasminimą. Taigi aišku, kad šio segmento pagrindą sudaro mūsų išskirtas pirmasis ES. A. J. Greimas pateikia tokį supratimą:

"a) *Sovijus* įsako savo sūnams devynias šerno blužnis iškepti, idant galutinai sunaikinus šį jo tūžmasties pradą; b) Sūnūs, užuot ugnimi sunaikinę tą šerno "šerniškumą", suvalgo blužnis *žalias*, tuo būdu perimdami iš šerno jo stichinę energiją; c) *Sovijus* užpyksta ant sūnų, pasirinkusių jo priešą *Žemės Kuilio* paveldėjimą ir tuo būdu paneigusių juos su tėvu siejančią kraujo giminystę"¹⁰.

Tuo tarpu tekste mes nerandame jokios užuominos, kad blužnis buvo valgomos žalios. Atidžiai pasekime pirmojo ES personažų veiksmus. *Sovijus* pveda sūnams blužnis iškepti, šio pvedimo neaiškindamas ir neparodęs jokių draudimų. Iš teksto neaišku, ar sūnūs padaro, kaip tėvo liepta, t.y. blužnis iškepa, ar jas suvalgo tuoj pat, t.y. žalias. Aišku tik tai, kad sūnūs suvalgė viską, tėvui nieko nepaliko: antrame ES pasakyta, kad *Sovijus* negalėjęs įeiti į pragarą, o trečiame — įėjęs, kai sūnus parodęs kelią; nekelia abejonių, kad kelią į pragarą randa tas, kuris suvalgė magišką maistą, o jo nevalgęs keliu neranda. Taip mes rekonstruojame pirmojo ES herojaus — *Sovijaus* — tikslą, neteisingą poelgį ir ES rezultatą: jis pveda sūnams iškepti blužnis, norėdamas pats jas suvalgyti ir įgyti ypatingą žinojimą, bet sūnūs suvalgo magišką maistą; todėl jis ir supyksta ant sūnų. Antrajame semantiniame lygmenyje šį ES mes interpretuojame taip: herojus pveda svarbų darbą nepatikimam personažui — herojus negauna pranašumo. Trečiame semantiniame lygmenyje tą patį ES interpretuojame: herojus nepakankamai saugo svarbų objektą — herojus negauna pranašumo. To paties tipo ir tos pačios versijos ES randami sakmėse ir pasakose; esama ir labai panašių konkrečių ES.

Kadangi A. J. Greimas vadovaujasi nuostata, jog kūno dalies kepinimas prilygsta gyvūno požymių sunaikinimui, pažiūrėkime, kaip tai traktuojama tautosakos tekstuose, kuriuose vaizduojamas magiško maisto valgymas. Panašiausi į analizuojamą ES būna pasakos "Ste-buklingas paukštis" (AT 567) pradžioje. Šeima turi paukštį, kuris deda aukso kiaušinius. Kai vyras išvyksta, žmonos meilužis pamato po paukščio sparnu parašą, kad suvalgęs jo galvą tapsiąs karaliumi, o suvalgęs širdį / kepenis kosėsiąs auksu. Meilužis nori suvalgyti paukščio galvą, o žmonai duoti kepenis / širdį. Jis liepia paukštį papjauti ir iškepti. Vaikai paprašo virėją valgyti / patys pasiima kepto paukščio galvą ir kepenis / širdį. Sėdęs su vaikų motina pietauti meilužis neberanda magiško maisto ir supykęs nori vaikus nužudyti¹¹.

Sakmėje „Bedalis sūnus“ (tarptautiniame kataloge ji priskirta prie pasakų — AT 739A) tėvas burtininkas pamato bedalio sūnaus namuose dalingą avinėlį ir, norėdamas tapti dalingas, prašo avinėlį papjauti ir jam išvirti. Tačiau vaikai arba visa šeima mėsos paragauja anksčiau už burtininką ir tampa dalingi. Dalyje variantų pabrėžiama pirmųjų kąsnelių svarba: burtininkas liepia jų niekam kitam neduoti / liepia pirma jam duoti mėsos paragauti¹².

Taigi lietuvių folkloro tekstuose esančiuose analogiškuose ES herojus praranda magišką maistą todėl, kad paveda jį paruošti kitam personažui. Įdomu, kad visada nepasiseka suaugusiems ar seniems žmonėms; pranašumą netikėtai įgyja jaunesnieji šeimos nariai, net vaikai. Tai primena paprotį burtus ir kitas svarbias žinias perduoti jauniausiam šeimoje.

Mums belieka patikrinti, ar folkloro tekstuose akcentuojama, kad, norint įgyti nepaprastą savybę, reikia suvalgyti žalią gyvūną ar jo kūno dalį. Elementarūs siužetai, kuriuose vaizduojamas magiško maisto valgymas, folkloro kūriniuose gana dažni. Pasakose „Kova ant tilto“ (AT 300A), „Požeminės karalystės“ (AT 301B), „Dvyniai broliai“ (AT 303) žmona / žmona ir tarnaitė / žmona, kalė ir kumelė suvalgo žuvį — gimsta labai stiprus sūnus / du sūnūs / trys sūnūs / du sūnūs ir du kumeliukai¹³. Tarp labai gausių minėtų pasakų lietuviškų variantų neatsirado nė vieno, kuriame žuvis būtų valgoma žalia: ją išverda / iškepa, tik kartais žuvies sriegus įmeta į kumelės gėralą. Viename sakmės „Bedalis sūnus“ (AT 739^A) variante sakoma, kad vaikai gauna mėsos, kai „pravirė viskas“¹⁴. Šiuo variantu A. J. Greimas argumentuoja teiginį, kad Sovijaus sūnūs suvalgė žalias blūžnis. Tačiau iš sakmės konteksto aišku, kad mėsa buvo greitiosiomis išvirta. Kaip tik tokią žodžio *pravirti* reikšmę randame ir Lietuvių kalbos žodyne. Taigi folkloro tekstuose mes neradome patvirtinimo, kad kepinimas ar virimas sunaikina magiško maisto savybes.

Patikrinkime, ar pasakose atsispindi galimybė pakeisti antipodo požymius, paveikus jį ar jo kūno dalį ugnimi. Atitinkamą ES randame pasakos „Šuniu paverstas vyras“ (AT 449) pabaigoje: kumele paversta žmona sudeginama ant laužo — atsiranda normali žmona¹⁵. Pasakoje „Kvailio tarnystė“ (AT 409A^A) gyvatė įmetama į ugnį — ji virsta karalaitė¹⁶. Šis poveikis ugnimi pasakose yra ekvivalentiškas gyvūlio galvos nukirtimui; abu poelgius semantiškai mes interpretuojame vienodai: herojus atlieka veiksmą, panašų į kito personažo likvidavimą. Pasakose gyvūnas sudeginamas, norint jį visiškai sunaikinti, vilkas įstumiamas į žarijų duobę ir sudega¹⁷. Kartais tai ne taip lengva padaryti: pasakoje „Motinos vaduotojas“ (AT 301A) nukautą slibiną sudegina — randa aguonas; sudegina aguonas — randa sidabrą; tik trečią kartą sudegina į pelenus¹⁸. Pasakoje „Nedora sesuo“ (AT 315) vilkas / plėšikas su-

deginamas, bet sesuo randą iltį / dantį ir įdeda į brolio lovą / iltis išoksta į brolio ausį — brolis miršta¹⁹. Pasakose taip pat aptinkamas požiūris, kad ugnyje sudegintas ir vėl atgaivintas herojus tampa daug žinantis ir pranoksta net patį burtininką²⁰. Taigi poveikio ugnimi rezultatai gali būti įvairūs.

Pirmojo ES semantikai išaiškinti didelės reikšmės neturi, kokio gyvūno kūno dalį norėta suvalgyti, tačiau tai svarbu, norint suprasti visą tekstą. Todėl grįžkime prie nagrinėto ES pradinės situacijos žodžių “уловившу ему дивии вепрь” *Дивий* paprastai verčiamas *laukinis*, tačiau, kaip teisingai pažymi A. J. Greimas, *laukinis šernas* yra pleonazmas (šernai — laukiniai gyvūnai). Tekste pasakyta, kad šernas skiriasi nuo realių šernų (jis turi devynias blužnis); todėl žodį *дивий* galima sieti su tos pačios šaknies žodžiu *дивиться* (stebėtis) ir versti žodžiu *nuostabus / nepaprastas*. V. Toporovas *дивий* išveda iš daiktavardžio *div* (toks daiktavardis randamas XII a. rusų literatūros kūrinyje “Sakmė apie Igorio žygi”), kurį laiko giminingu žodžiui *dievas*. V. Toporovas atkreipia dėmesį, kad laukiniai gyvūnai laikomi dievo nuosavybe ir žymimi *dievo* + naminio gyvulio pavadinimas (*dievo karvė* — elnias, *dievo šuo* — vilkas, *dievo karvytė* — boružė ir pan.)²¹. V. Dalio žodyne randame, kad *вепрь* kai kur žymi ne šerną, o *kuilį*, t.y. naminį gyvulį. Taigi galima prielaida, kad *дивий вепрь* reiškia *dievo kuily*s.

Žinoma ir folkloro tekstų, kuriuose kuiliu / kiaule vadinamas kitas gyvūnas. Lietuvių sakmėje sakoma: žmogus pagauna labai didelę žuvį be uodegos, o paskui išgirsta ežere kalbant, kad nebėra kiaulės be uodegos²² / žmogus girdi šaukiant kiaulę ir kalbant: “Kokio nėra? — Tekio! — Kokio tekio? — Beuodegio!”²³ / žmogus girdi šaukiant: “Čiuku čiuku beuodege! Atiduok mano kiaulę!”²⁴ Cituoti sakmių tekstai tarsi patvirtina V. Toporovo teiginius: juose žuvis vadinama kažkokios mitinės būtybės kiaule. Taigi analizuojamo teksto *дивий вепрь* gali reikšti *dievo tekį*, t.y. žuvį. Atkreipiame dėmesį į tai, kad Sovijus šerną *pagauna*. Dabartiniam žmogui sunku įsivaizduoti, kaip galima pagauti medžiojamą šerną, tuo tarpu žuvis tik gaudomos. Bet nepamirškime, kad kūrinys apie Sovijų užrašytas XIII a; reikia sužinoti, kaip tuo metu šernai buvo medžiojami. Rusų bylinos “Danila Lovčanin” herojus turi du šunis; šie šerną sustabdo, o medžiotojas užmetęs kilpą jį pagauna²⁵. Svarbiausias kontrargumentas, verčiantis abejoti vertimo *dievo kuily*s = *žuvis* galimumu, — blužnį turi tiktai žmogus ir stuburiniai gyvuliai, o žuvis blužnies neturi (tik kai kurios iš jų turi blužnies funkciją atliekanti organą). Tad vis dėlto pirmenybę mes teikiame vertimui: *pagavo nuostabų šerną*.

Žinodami pirmojo ES prasmę ir Sovijaus pykčio priežastį, mes galime numanyti ir tekste praleistą antrojo ES pradinę situaciją: Sovijus nevalgęs magiško maisto, t.y. negavęs ypatingo sugėbėjimo. Šio ES svarbiausią

akciją ir rezultatą interpretuojame: neturintis ypatingo sugebėjimo herojus negali įeiti pro vartus — nepatenka į kitą pasaulį, o ES priskiriame tipui “Herojus nepasinaudoja ypatingu sugebėjimu ar priemone”. Trečiojo ES semantika irgi aiški: herojus vyksta kartu su ypatingą sugebėjimą turinčiu personažu — herojus patenka į kitą pasaulį, t.y. jį galima priskirti tipui “Herojus kontaktuoja su naudingą personažu ar objektu”. Mūsų praeistą sakinį galima suprasti taip: sūnus pamato tėvo nesėkmę ir nusprendžia jį nuvesti į pragarą, o broliai pyksta. Gali būti, kad šis sakinytis žymi trečiąjį ES detalizuojantį ir nuo jo “atsilikusį” ES. Tačiau šio sakinio interpretacija glaudžiai susijusi su ketvirtąjo ES supratimu.

Ketvirtasis ES aprašytas labai detalai, tačiau dėl įvardžių vartojimo sunku suprasti, kas ir ką tris kartus paguldo miegoti. A. J. Greimas, kaip ir V. Toporovas, mano, kad sūnus palaidoja tėvą. A. J. Greimas kūrinių apie Sovijų lygina su Antigonės mitu ir su metraščių padavimu apie Šventaragį. Keistą nakvynę pragare iš tikrųjų galima interpretuoti kaip laidojimą ir prisikėlimą (miegas ir mirtis nuolat sugretinama folkloro tekstuose). Tačiau visuose folkloro tekstuose, kuriuose vaizduojama kelionė į kitą pasaulį, gyvasis valgo ir kitaip bendrauja su mitine būtybe: mirusiu protėviu, mirusiu draugu ar nepažįstamuoju, koku nors kito pasaulio šeimīninku — Dievu, velniu. Teksto logika neleidžia teigti, kad ką tik įėję į pragarą tėvas su sūnumi sėstų vakarieniauti ir po to sūnus imtų bandyti, koks laidojimo būdas geriausias. Jeigu sūnus turėtų galią mirusį prikelti, galima būtų išmėginti žemėje. Atsižvelkime į tai, kad nagrinėjamą tekstą rašė rytų slavas, o rusų ir kitų rytų slavų folklore įvardžiai *jis*, *ji* dažnai vartojami vietoj vengiamų minėti mitinių būtybių vardų. Pavyzdžiui, kai vėjas rugius lenkia prie žemės, sakoma: “Она мчится по ржи” (Jinai lekia per rugius)²⁶. *Jis* dažnai sakoma, kai pasakojama apie namų dvasią²⁷ bei miško dvasią. Bene dažniausiai įvardžiu *jis* žymimas velnias (pvz., Lietuvos rusų patarlė: “Бору лугох не делай, но и ему не груби” — Dievui bloga nedaryk, bet ir *jam* šiurkščiai nekalbėk (pateikėja paaiškina, kad *jis* — tai velnias²⁸).

Taigi ketvirtajame kūrinių ES vaizduojama, kaip į kitą pasaulį patekęs žmogus patiria mitinės būtybės poveikį ir įsitikina, kad geriausia miegoti ugnyje (tokią teksto interpretaciją mes esame glaustai išdėstę²⁹).

Į kūrinių apie Sovijų labai panaši lietuvių pasaka “Kambariai danguje” (AT 802C⁴). Tarptautiniame kataloge nurodomi tik lietuviški variantai; šis siužetas nepateko ir į palyginti neseniai išėjusį rytų slavų pasakų katalogą. Žinoma 14 lietuviškų šios pasakos variantų (3 iš jų — junginiai su siužetu “Tiltas į kitą pasaulį” — AT 471)³⁰. Pasakos makrostruktūrą sudaro 2 semantiniai blokai. Pirmajame vaizduojama, kaip žmogus patenka į kitą pasaulį: paklydusį miške poną kaukolė parveda namo, vieši

jo dvare / žmogų pašaukia galvelė ar kamuoliukas ir paprašo vestis kartu, duoti jai valgyti ir gerti / pas žmogį ateina miręs brolis / žmogus priima nakvoti elgetą ar Jėzų / parsineša namo žmogų be rankų ir be kojų ir jį maitina. Žmogus pakviečiamas į svečius pas senelį elgetą / kaukolę / mirusį; jis eina kartu su šeimininku arba joja ant Jėzaus arklio. Antrąjį bloką sudaro ES, labai panašus į ketvirtą kūrinio apie Sovijų ES. Variantų dalyje patekęs į kitą pasaulį (nuėjęs į kapus / į bažnyčią) žmogus pirmiausia gauna valgyti ir gerti / vaišinamas / girdomas midumi³¹. Visuose variantuose žmogus tris naktis nakvoja skirtinguose kambariuose. Vieną naktį per žmogų lipa visokie kirminai / žalčiai ir gyvatės šliaužioja / jis paguldomas tarp baisybių / žmogų stumdo, muša; kitą naktį žmogų sunkumas užgula — tarsi visas pasaulis būtų prislėgęs / žmogus guli nei lovoj, nei ant žemės / guli ant nendrių, o ledai subinę plaka / guli katile, o tarnai po katilu malkas kiša ir t.t. Trečiame kambaryje šviesu gražu / paukščiai čiulba / miega duknose. Kartais šeimininkas klausia svečią, kaip jis miegojęs, o šis nesiskundžia arba, kaip ir Sovijaus mite, pasisako blogai bei gerai miegojęs. Šeimininkas svečiui paaiškina, kad “blogieji” kambariai skirti po mirties jam ir jo žmonai, o gerasis — vargšui broliui / bernui. Taigi pasakoje atsispindi krikščionybės gerokai paveiktas pomirtinio gyvenimo supratimas, tačiau meniniai kito pasaulio vaizdai beveik tokie patys kaip ir kūrinyje apie Sovijų. Ši pasaka neginčijamai liudija XIII a. teksto folklorinę kilmę ir jo ryšius su lietuvių kultūra.

Vis dėlto grįžkime prie neaiškaus sakinio ir pamėginkime paieškoti kitos brolių pykčio priežasties. Tarkime, kad sūnus parodo tėvui pragaro vartus ir grįžta vienas pas brolius, o šie pyksta, kam jis tėvą paliko pragare. Kai taip suprantama brolių pykčio priežastis, darosi aišku, kodėl sūnaus kalboje pavartotas būsimasis laikas: “*surasiu* tėvą ir *nueisiu* į pragarą” (A. J. Greimo pateiktame vertime skaitome: “ir *nuėjo* į pragarą”). Tokiu būdu sakinį laikome savarankiško ES — antrojo elemento semantinės poros — išraiška. Šis ES priskirtinas tipui “Herojus pasinaudoja ypatingu sugebėjimu ar priemone”. Paskutiniame ES *sūnus* pavakarieniauja su pragare surastu tėvu, o tėvas parodo sūnui, koks laidojimas geriausias. Kaip tik dėl to Sovijus gali būti pavadintas vėlių vedliu. Mums atrodo, kad pastaroji interpretacija yra patikimesnė, nors pirmajai paremtų argumentų irgi buvo surasta.

Kūrinio apie Sovijų struktūroje mes išskyrėme ne tris segmentus, o keturis arba net penkis ES, prie kurių priskirti du etiologinems sakmėms būdingi teiginiai. Teko atmesti A. J. Greimo pasiūlytą pirmojo ES interpretaciją. Nuo teksto A. J. Greimas nutolo greičiausiai todėl, kad jame norėjo rasti K. Levi—Stroso aprašytą opoziciją “virta — žalia”. Mes neradome ne tik šios opozicijos, bet ir herojaus kvalifikacijos: kūrinio

pradžioje Sovijus patiria dvi nesėkmes. Pagaliau teko koreguoti ir svarbiausio elemento — nakvynės pragare — interpretaciją.

A. J. Greimas rašo: “Mitinę tiesą saugoja tiktai teksto palyginimas su kitais, panašiais ir skirtingais, tekstais, ir jo vidurinė koherencija”³². Iš esmės šiais principais mes ir vadovavomės, tačiau A. J. Greimo ir mūsų pasiūlyta teksto interpretacija skiriasi. Ko gero, taip atsitiko todėl, kad A. J. Greimas, vadovaudamasis išankstinėmis nuostatomis bei teorijomis, rado tekste tai, ko jame nėra, o praleido informaciją, kuri mitų teorijos požiūriu atrodė nereikšminga. Tuo tarpu mes stengėmės suvokti kuo daugiau tekste esančios informacijos, o vėliau kūrinio struktūros elementus lyginome su semantiškai giminingais folkloro tekstų elementais. Mes atsižvelgėme į tai, kad to paties veiksmo semantika kinta priklausomai nuo konteksto, pagaliau tekstą segmentavome paisydam tik jame pavaizduotų personažų tikslų ir būsenų kaitos.

Mums pasirodė įdomus ir patikimas A. J. Greimo pasiūlytas Sovijaus vardo etimologizavimas — siejimas su žodžiu *šova*, nors tyrinėtojas vadavosi vien lingvistine intuicija. Galėtume paremti etimologiją argumentais — tyrinėtoju, atrodo, nežinomomis sakmėmis, kuriose sakoma, kad sugebėjimas matyti vėles įgyjamas pasižiūrėjus per karsto lentoje ar kriukšte (kryžiuje) iškritusios šakos skylę³³. Herojaus vardo lietuviška kilmė ir giminingų tekstų lietuvių tautosakoje atradimas gali argumentuoti A. J. Greimo gana drąsiai išsakytą teiginį, kad mito “lietuviškumu negalima abejoti”³⁴.

¹ Greimas A. J. Tautos atminties beiškant: Apie dievus ir žmones. Vilnius—Chicago, 1990. P. 18—19.

² Greimas A. J. Min. veik. P. 113.

³ Кербелите Б. Историческое развитие структур и семантики сказок: на материале литовских волшебных сказок. Вильнюс, 1991.

⁴ Greimas A. J. Min. veik. P. 13.

⁵ Вольтер Э. Западнорусское свидетельство о литовских богах // Записки императорской Академии наук, 53. С.-Петербург, 1886. С. 175—176.

⁶ Žr. Greimas A. J. Min. veik. P. 359.

⁷ Ten pat.

⁸ Кербелите Б. Min. veik. P. 23—125.

⁹ Autorė dėkoja prof. A. Koniaveckiui, padėjusiam išaiškinti kai kurias senovines originalo formas.

¹⁰ Greimas A. J. Min. veik. P. 364.

¹¹ Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogo (LPTK) kartoteka / sud. B. Kerbelytė — Lietuvių literatūros ir tautosakos institute, AT 567.

¹² LTR 552(710), 960(298).

¹³ LPTK, AT 300 A, 301 B, 303.

¹⁴ Lietuviškos pasakos / surinko J. Basanavičius. Z. Shenandoah Pa, 1898 [T.]l. P. 117.

¹⁵ LPTK, AT 449.

¹⁶ LPTK, AT 409. A*

- 17 LPTK, AT 702. B*
- 18 LMD I 494(1).
- 19 LTR 873(37), 1896(53).
- 20 LTR 1113(71).
- 21 *Топоров В.И.* Еще раз о балтийских и славянских названиях божьей коровки (*Coccinella septempunctata*) в перспективе оснующего мифа // Балто-славянские исследования, 1980. Москва, 1981. С. 277–279.
- 22 Merkinė. Vilnius, 1970. Nr. 20.
- 23 LTR 1240(203).
- 24 Šiaurės Lietuvos sakmės ir anekdotai / surinko *M. Slančiauskas*; parengė *N. Vėlius* ir *A. Seselskytė*. Vilnius, 1975. Nr. 480.
- 25 Архангельские былины и исторические песни, собранные *А.Д. Григорьевым* в 1899–1901 гг., 2. Прага. 1939. No 234, 252, 256.
- 26 *Померанцева Э.В.* Русская устная проза. Москва, 1985. С. 216.
- 27 *Даль В.И.* Толковый словарь живого великорусского языка. Москва, 1955. Т. 2. С. 673.
- 28 Русские пословицы Литвы: Из собрания *Елизаветы Колесниковой* / издание подготовили *Ю.А. Повиков* и *Т.С. Шадрина*. Вильнюс, 1992. С.115
- 29 *Kerbelytė B.* Padavimų tiesa ir poezija // *Kai milžinai gyveno* / sud. *B. Kerbelytė*. Vilnius, 1983. P. 6.
- 30 LPTK, AT 802C*
- 31 LTR 894(75), 1344(3), 3835(1266), 456(74).
- 32 *Greimas A.J.* Min. veik. P. 113.
- 33 Iš gyvenimo vėlių bei velnių/surinko *J. Basanavičius*. Chicago, 1903. P. 73, 75, 77, 78.
- 34 *Greimas A.J.* Min. veik. P. 357.

ALGIRDAS JULIUS GREIMAS, AS AN INTERPRETER OF MYTHOLOGICAL TEXTS

BRONISLAVA KERBELYTĖ

Summary

The principles for mythological text interpretation, declared in the book "Tautos atminties beieškant" (In search of national memory) by A. J. Greimas, are reviewed in the article. By virtually assenting to these principles, the author presents here a structural-semantic analysis of a work, interpreted by A. J. Greimas, namely the myth of Sovij.

A. J. Greimas has distinguished three segments of the work, where as the author of the article has discovered five elementary plots and two statements peculiar to etyological legends. The first segment is perceived by A. J. Greimas as the hero's qualification. It is, though, incorrect, as Sovij faces two misfortunes here. The interpretation of the essential element — spending the night in a netherworld — is being adjusted: in a netherworld Sovij is interred thrice by a being from the hell rather than by his son, most probably Sovij treats his son alike when the latter later visits the hell and finds his father there. Sovij name origin, as suggested by A. J. Greimas, coming of the word "šova" seems to be reliable; some arguments backing up the etymology of the word are also presented.